

4. vývoj konsonantického systému

A) jednoduché souhlásky, pozice:

iniziale: TERRA, SOLUS

interna: MARE, LAVARE

finale: MURUM, VECTIGAL

B) souhláskové skupiny, pozice:

iniziale: TRANSIRE, PLENUS

interna: HASTA, ANTRUM

finale: PARS, AMANT

Hlavní vývojové tendence:

1. Relativní totožnost vývoje iniciálních a intervokalických souhlásek (viz tabulka níže).
2. Některé změny jsou původně tzv. *pozičními variacemi*: foném se „rozpadne“ na dva alofony v závislosti na fonetickém kontextu → fonologizace (*fonematizzazione*) alofonů.
3. Vývoj konsonantických skupin: a) nové gemináty; b) nové palatály.
4. Eliminace koncových souhlásek → důsledky pro morfologii.

Hlavní vývojové inovace:

1. **b** > **v** v intervokalické pozici (tj. bilabiála → labiodentála).
2. [w] - grafém **u** (*uiuere*) - > [β] > [v] ve všech pozicích.
3. palatalizace **k, g + e, i**
4. palatalizace semivokály **j**
5. sonorizace (*strata* > *strada*, *rosa* > [*ro:za*]) a spirantizace (frikativizace) (*ripa* > *riva*).

	Iniziale	Intervocalico
/p/	PANE > <i>pane</i>	SAPERE > <i>sapere</i>
/b/	BUCCA > <i>bocca</i>	HABERE > <i>avere</i>
/t/	TERRA > <i>terra</i>	RETE > <i>rete</i>
/d/	DARE > <i>dare</i>	NUDU > <i>nudo</i>
/k/ davanti a /a, o, u, cons./	CARU > <i>caro</i>	FOCU > <i>fuoco</i>
	CRUDU > <i>crudo</i>	LACRIMA > <i>lacrima</i>
/k/ davanti a /e, i/	CERA > <i>cera</i>	LUCE > <i>luce</i>
/g/ davanti a /a, o, u, cons./	GALLU > <i>gallo</i>	PLAGA > <i>piaga</i>
	GRANDE > <i>grande</i>	NIGRU > <i>nero</i>
/g/ davanti a /e, i/	GELU > <i>gelo</i>	LEGE > <i>legge</i>
/f/	FACERE > <i>fare</i>	TUFU > <i>tufo</i> ¹
/s/	SOLE > <i>sole</i>	CASA > <i>casa</i>
/m/	MARE > <i>mare</i>	FUMU > <i>fumo</i>
/n/	NOME > <i>nome</i>	CORONA > <i>corona</i>
/l/	LANA > <i>lana</i>	SALE > <i>sale</i>
/r/	RADIU > <i>raggio</i>	ARARE > <i>arare</i>
/j/	IOCU > <i>gioco</i>	PEIUS > <i>peggio</i> ²
/w/ (> /β/ > /v/)	VIDET > <i>vede</i>	LAVARE > <i>lavare</i>

4a. Vývoj souhlásek: pozice iniciální a intervokální

Hlavní vývojové novinky: ad 1., 2. - vývoj LABIÁL.

b > b (iniciální a postkonsonantická)

b > v (intervokální)

[w] > v (iniciální a postkonsonantická)

[w] > v (intervokální)

[w] > b (iniciální a postkonsonantická)

[w] > b (intervokální)

tzv. *betacismus*

	Iniziale	Postconsonantico	Intervocalico
/b/	> /b/ BENE > <i>bene</i>	> /b/ HERBA > <i>erba</i>	> /v/ FABA > <i>ava</i>
/w/	> /v/ VINU > <i>vino</i>	> /v/ CORVU > <i>corvo</i>	> /v/ VIVA > <i>viva</i>

Altri esempi:

/b/ iniziale: BIBO > *bevo*, BATT(U)ERE > *battere*, BONU > *buono* ecc.;

/b/ postconson.: NIMBU > *nembo*, ARBORE > *albero* ecc.;

/b/ intervoc.: BIBO > *bevo*, CUBARE > *covare*, DEBERE > *dovere* ecc.;

/v/ iniziale: VIDET > *vede*, VENTU > *vento*, VANA > *vana* ecc.;

/v/ postconson.: SILVA > *selva*, CALVU > *calvo* ecc.;

/v/ intervoc.: VIVIT > *vive*, LEVARE > *levare*, CAVU > *cavo* ecc.

Příklady betacismu (hlavně dialekty): *botse, bolpe* (voce, volpe - veneto), lit. jazyk: *servare > serbare, nervu > nerbo*; více viz Rohlfs, I, § 167, s. 227-230 v it. vyd.

Betacismus předpokládá dvě roviny konfúze (více viz Tekavčić, I, s. 142-150):

- 1) [w] > [β] > [v] (konsonantizace polosamohlásky w)
- 2) [b] > [β] > [v] (asimilace - ztráta okluze v intervokální pozici)

Intervokální pozice *interní* (*deberere*), tzv. syntagmatická (*de bella*). Došlo-li ke konfúzi i v syntagmatických pozicích, je pak snadné oba fonémy zaměňovat.

2 řešení:

1. „italské“ (fonologizace) - viz výše.

2. „španělské“ (poziční variace zůstává):

b > [b] - [β]: *beber* [beβer]

w > [b] - [β]: *vivir* [biβir]

Hlavní vývojové novinky: ad 3., 4. - palatalizace *k, g + e, i*; vývoj *j*

V klas. lat. *k, g + e, i* zůstávaly veláry velárami (lat. cěna [ke:na]) atd. Dokladem toho jsou přejímky v germ. jaz., výpůjčky z řečtiny (*cerasus* < *κερασός*) či řecké přepisy lat. jmen: *Cicero* → *Κικέρων*).

Proces palatalizace (téměř panrománský, kromě sardštiny):

$k > k' > t' > c''$ (č)

$g > g' > d' > g''$ (dž)

Důvody: nejspíš fonetické (spontánní proces, srov. Maiden, M. 1995, s. 87-88, pozn. 44).

Vývoj *g + e, i* shodný s vývojem polosamohlásky *j* (*peius, maius* atd.).

	Posizione iniziale e postconsonantica	Posizione intervocalica
<i>/g/ davanti a /e/, /i/</i>	> /ǵ/ GENTE > *YENTE > <i>gente</i> , GIRU > *YIRU > <i>giro</i> , LONGE > *LONYE > <i>lungi</i> ;	> /ǵǵ/ LEGE > *LEYE > <i>legge</i> , GREGE > *GREYE > <i>gregge</i> ;
<i>/j/</i>	IAM > *YA > <i>già</i> , IOCU > *YOKU > <i>gioco</i> ;	MAIU > *MAYYU > <i>maggio</i> , PEIU(S) > *PEYYU > <i>peggio</i>
ecc.		

Hlavní vývojové novinky: ad 5. sonorizace a frikativizace

/p/ > /v/: EPISCOPU > *vescovo*, RECIPIERE > *ricevere*, RECUPERARE > *ricoverare* ecc.;

/t/ > /d/: LITU > *lido*, SCUTELLA > *scodella*, SCUTU > *scudo*, SPATHA > *spada* ecc.;

/k/ > /g/: ACU > *ago*, LACU > *lago*, (PRAECARI) PRECARE > *pregare*, PACARE > *pagare* ecc.;

/s/ > /z/: FUSU > *fuso*, ME(N)SURA > *misura*, SPO(N)SU > *sposo* (tutti con /z/) ecc.

Il confronto tra gli esiti sonorizzati e quelli conservati sordi mostra che il fenomeno della sonorizzazione è imprevedibile in rapporto al contesto fonetico; infatti in contesti molti simili o addirittura identici, possiamo trovare ora la sorda ora la sonora:

FOCU > <i>fuoco</i>	POTERE > <i>potere</i> (verbo)
ma:	ma:
LOCU > <i>luogo</i>	POTERE > <i>podere</i> (sost.)
ecc.	

1. Sonorizace není „autochtonním“ toskánským vývojem. Wartburgova linie mezi La Spezia a Rimini - rozdělení románských jazyků na západní (se sonorizací) a východní (bez sonorizace).
2. Rohlfs: sonorizace je „di importazione settentrionale“; důkazem: slovesné formy (participia na *-ato*, *-uto*, *-ito*) mohou těžko být výpůjčkami, zatímco ostatní slova (viz výše, *fuoco* vs. *lago*) určitě jsou - vzhledem k tomu, že tyto sonorizace nejsou nijak vynuceny fonetickým kontextem.
3. Maiden: problém je stále otevřen (srov. 1995, s. 61-63).

Toskánská frikativizace (aspirace), tzv. *gorgia toscana*

V obou typech intervokalické pozice: *p, k, t* > *φ, θ, χ* (jde o alofonní variaci)

a) *sapere*, *la pena* [saφe:re, laφe:na]

b) *prato*, *la torre* [pra:θo, laθorre]

c) *amico*, *la casa* [ami:χo, laχa:sa]

Původ této aspirace?

1. etruský: a) v etruštině byly tyto aspirované hlásky; b) Etrurie = Toskána; c) aspirace je jen v toskánských dialektech.
2. „domácí“: a) doložena až ve 13. stol.; b) Etrurie ≠ Toskána; c) v etruštině to byly fonémy, v tosk. dialektech jde o alofony; d) raná (tj. etruská) aspirace by zabránila palatalizaci *k + e, i* [**axeto] - *aceto*.
3. Maiden: etruský původ? Může být ... ale je to „vzdálená“ a nákladná hypotéza. (Argumenty ve prospěch domácího původu totiž nejsou jednoznačnými argumenty *proti* etruskému původu; srov. Maiden, M. 1995, s. 63-65).